

**CULTIVATION CONCERNS OF ROMANIAN LANGUAGE
BY STANDARDS IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY AND
THE FIRST PART OF THE NINETEENTH CENTURY**

**PRÉOCCUPATIONS EN CE QUI CONCERNE LA CULTURE
DE LA LANGUE ROUMAINE SELON LES NORMES
DANS LA SECONDE MOITIÉ DU XVIIIÈ SIÈCLE ET LA PREMIÈRE
PARTIE DU XIXE SIÈCLE**

**PREOCUPĂRI DE CULTIVARE A LIMBII ROMÂNE PRIN NORME
ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA ȘI ÎN PRIMA
PARTE A SECOLULUI AL XIX-LEA**

Ioan DAVID

Directorul Institutului de Studii Banatice
„Titu Maiorescu al Academiei Române, Filiala Timișoara
Timișoara, Bd Mihai Viteazu, nr. 24
ioandavidtm@gmail.com

Abstract

The work brings to attention the Banat representatives of the Transylvanian School, among whom have imposed themselves Paul Iorgovici, a precursor of the Romanian linguistics science, Constantin Diaconovici Loga, with his Romanian Grammar for young people, dr. Pavel Vasici, the popular trend follower, all with serious contributions and concerns for the cultivation of the Romanian language by standards and on which I am stating in this study.

Rezume

Ce travail attire l'attention sur le représentants du Banat de L'École de Transylvanie, parmi lesquels Paul Iorgovici, le précurseur de la science linguistique roumaine, Constantin Diaconovici Loga, avec sa Grammaire roumaine pour les jeunes, Dr. Pavel Vasici, l'adepte de la tendance populaire, tous avec des contributions et des préoccupations sérieuses pour la culture de la langue roumaine à travers les normes et sur lesquelles ils s'attardent dans cette étude.

Rezumat

Lucrarea aduce în atenție reprezentanții bănățenilor ai Școlii Ardelene, în rândul cărora s-au impus Paul Iorgovici, un precursor al științei lingvisticii românești, Constantin Diaconovici Loga, cu a sa Gramatică românească pentru îndreptarea tinerilor, dr. Pavel Vasici, adeptul curentului popular, toți cu contribuții și preocupări temeinice pentru cultivarea limbii române prin norme și asupra cărora zăbovesc în acest studiu.

Keywords: *language, linguistic norm, unity, cultural, Transylvanian school*

Mots-clés: *langue, norme linguistique, unité culturelle, L'École de Transylvanie*

Cuvinte cheie: *limbă, normă lingvistică, unitate, culturală, școala ardeleană*

Interesul pentru cultivarea limbii prin stabilirea unor norme concrete de scriere și vorbire, deci prin alcătuirea unei gramatici, s-a impus, la mijlocul veacului al XVIII-lea, mai precis în 1757, odată cu *Gramatica* lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul¹, și lucrarea, ceva mai târziu scrisă, a călugărului Macarie din Iași (în jurul anului 1770). Ambele tipărituri erau întocmite după modele latine, slave și grecești și reprezintă simple curiozități, cu o terminologie greoaie, ce nu putea răzbi în timp.

Nici gramatica limbii române a lui Ioan Molnar Piuaru, scrisă în germană, după planul gramaticii lui Micu și Șincai, și publicată la Viena, în 1788, sub titlul *Deutsch-Walachische Sprachlehre*, nu se detașează prea mult de anterioarele lucrări prezentate, inovațiile ortografice, puține la număr, vizează doar câteva modificări: *ae* pentru *î*, *dch* pentru *g(e)*, *tsch* pentru *ce*. (Al. PIRU, 1970, p. 143). Ea s-a bucurat, totuși, de un anumit succes din partea germanilor care doreau să învețe românește, astfel se și explică de ce Molnar, după *Retorica, adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvântări, Economia stupilor, Povățuire către sporirea stupilor*, lucrări practice de apicultură, și *Hronologhia împăraților turcești*², s-a decis să întocmească și un *Wörterbüchlein Deutsch und Walachisches*. Dicționarul s-a publicat la Sibiu, în 1822, postum, autorul, născut în același sat cu Samuil Micu, a murit la 16 martie 1815, în vârstă de 66 de ani.

În aceeași temeinică preocupare pentru cultivarea limbii prin norme se încadrează și *Gramatica românească* a lui Radu Tempea, tipărită la Sibiu în 1797. Raportându-se la gramaticile lui Micu, Șincai și Văcărescu, directorul școlilor reunite naționalicește din marele prințipat al Ardealului are cuvinte de apreciere la adresa acestora și a tuturor celor care au adus și aduc acuma roade și mlădițe limbii românești, curățind prin multele cărți, care le-au dat și le dau la lumină, toată neghina ce cuprinsese limba noastră, silindu-să și de acum înainte, din cât va fi puțință, a o apropia de originalul ei. (Al. PIRU, 1970, p. 144) Deși autorul *Gramaticii românești* se situează pe aceeași poziție privind dezrădăcinarea³ limbii noastre, declarându-se de acord cu acțiunea de purificare anunțată de Micu și Șincai, el are, totuși, o poziție moderată; întrucât nu susține înlocuirea tuturor cuvintelor nelatine, ci numai a celor absolut străine: ca *tistaș*, *chedveș* și *duhan* (origine ungurească), în loc de **curat**, **voios** și **tabac**; *a piraxi*, *a pliroforisi*, *ipolipsis* (grecească), pentru **a necăji**, **a afla**, **mare cinste**; *istina* (sârbească) în loc de **adevărat** (Al. PIRU, *op. cit.*, p. 144). El mai crede că vechii traducători de texte bisericești au greșit scriind *vreme*, *slugă* și *pricină*, în loc de *timp*, *serv* și *causă*. Dar o întoarcere la vechile forme ar fi cu neputință, în folosul nimănui: Cu greu este și (de) va fi drept aceea a aduce limba aceasta în curățenia și orighinalul ei, adecă în limba veche românească sau rîmlenească, căci de ar aduce-o cineva în curățenie ar fi tocmai latinească și italienească, și cel ce va învăța românește așa limpede, care nu este român, cărțile bisericești nu le-ar putea înțelege, nici vorba obștească de acum obicinuită. Românul neînvățat încă socotesc că ar zice că-i schimonosește limba părintească... (Al. PIRU, 1970, p. 144)

¹ Denumirea completă: *Gramatica românească așierothisită prea blagocestivului, prea luminatului și prea înălțatului domn și oblăduitor a toată Ungrovlahia, domnului domn Io Constantin Nicolae voevod, acum întâi izvodită prin Dimitrie Eustatiev Brașoveanul, Methodos prea folositor și prea trebuincios, întărit cu pilde prea folositoare, așezat cu orânduială dreaptă și izvodit în Bolgaria Brașovului*. Lucrarea a rămas în manuscris. Iată câteva curiozități: substantivul se zice *nume*, pronumele, în loc de *nume*, *verbul*, *grai*, *prepoziția*, *înainte punere*, *adverbul*, *spre grăire*, *inter-jecția*, în mijloc *aruncare*. *Plecarea*, adică *declinarea*, are cazurile: *numitoarea* (nominativ), *născătoarea* (genitiv), *dădătoarea* (dativ), *pricinuitoarea* (acuzativ), *chemătoarea* (vocativ) și *luătoarea* (ablativ). Diatezele verbului: *lucrătoare* (activ) și *pătimitoare* (pasiv). *Formele impersonale* se numesc *fără fețe*. *Conjugarea* este *în-jugare* și *timpurile*, *vremi*. Modurile sunt: *arățătoare* (indicativ), *porun-citoare* (imperativ), *poftitoare* (optativ), *încheietoare* (con-junc-tiv) și *nehotărâtoare* (infinitiv, participiu). *Prezentul* este *lu-crarea de acum*, *imperfectul*, *cea trecută*, *perfectul*, *cea trecută săvâr-șită*, *mai mult ca perfectul*, *cea trecută de mult săvârșită* și *viitorul*, *fiitoare*. La Macarie, avem douăzeci și două de declinări și treizeci și patru de conjugări. *Timpurile*, *vremi* sau *ani*, sunt: *acumnic* (prezent), *dăunăznic* (imperfect), *dăneoarnic* (perfectul simplu), *odinioarnic* (mai mult ca perfectul), *nehotărât* (perfectul compus) și *fiitoriul* (viitor). (vezi Al. Piru, *Istoria literaturii române, II, Epoca premodernă*, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, p. 142-143)

² Al. Piru consideră că Ioan Molnar Piuaru ar fi alcătuit *Hronologhia împăraților turcești*, împreună cu Samuil Micu (*op. cit. p. 143*)

³ Radu Tempea susține că, *din cauza dezrădăcinării*, limba noastră a pierdut *măiestria grăirii*.

Elaborarea unui dicționar român-latin-maghiar de 10.000 de cuvinte era, la 1804, și în intenția profesorului de la Colegiul Reformat din Cluj, Ștefan Crișan-Körösi. Samuil Micu s-a opus acestei lucrări pentru motivul că autorul inventa cuvinte de prisos: *făcăciune, făcămint, fierbăciune, fierbământ*. De asemenea, sistemul ortografic folosit era arbitrar, de pildă, *exposa* și *extrico* trebuiau citite *spusa* și *stric*. Un an mai târziu, profesorul de la Cluj reușește, totuși, să publice un proiect de ortografie, intitulat *Ortographia latino-valachica*, după Cipariu, această lucrare era bună de vândut băcanilor pentru a confecționa din ea cornete de piper. De traducerea lui Crișan a răs și Barac, ironizându-l că și-a luat la bătrânețe o soție tinereă⁴.

O contribuție însemnată la stabilirea unor reguli de scriere și vorbire și-a adus-o și *Lexiconul de la Buda* și ai săi doi importanți colaboratori: parohul greco-catolic Vasile Colosi, autorul *Dicționarului român-latin-maghiar-german*, și Ioan Corneli. Deși acesta recomandă publicarea unor compendii de geografie, istorie univer-sală, istorie națională și medicină practică, în ceea ce-l privește nu realizează nici unul din aceste proiecte. Programul lui Ioan Corneli va fi pus, totuși, în aplicare, parțial, de către frații Ioan și Alexandru Teodorovici, cel din urmă unul dintre colaboratorii apropiați ai lui Carcalechi la întocmirea calendarului. Elaborat de-a lungul a 30 de ani, *Lexiconul de la Buda* a deschis calea spre lexicografia română modernă, constituind un moment de seamă în dezvoltarea limbii și culturii românești.

Prin corifeii săi, Samuil Micu Clain, Petru Maior, Gheorghe Șincai și Ion Budai-Deleanu, Școala Ardeleană a pus în centrul preocupărilor sale, mai presus de orice, ideea națională. Dovada o reprezintă documentul de la 1791, *Supples Libellus Valachorum*, prin care fruntașii mișcării solicită împăratului, pentru națiunea romano-valahică, egalitate în drepturi cu ungurii, sașii și secuii din Transilvania. Operele lor istorice, filologice și demografice se doreau un sprijin concret în această solicitare, argumentată de originea latină a limbii și poporului român, continuitatea sa pe teritoriul Daciei, iar pe de altă parte, arme de luptă împotriva acelor istorici (Sulzer, Eder, Kopitar, Engel) care tendențios negau drepturile românilor asupra pământurilor strămoșești. Și, în acest sens, exemplele nu pot fi sărăcicioase. Samuil Micu Clain scrie, cel dintâi, o *Istorie a dacoromânilor din cele trei țări românești*, Gheorghe Șincai, *Cronica românilor*, iar Petru Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*. Acestea, cât și alte lucrări ale corifeilor Școlii Ardelene reprezintă, după Stelian Vasilescu, monumente culturale (Stelian VASILESCU, 1988, p. 14), iar în viziunea profesorului Ion Rotaru, o sfântă înverșunare în a arăta lumii întregi originea nobilă a poporului și a limbii române (Ion ROTARU, 1971, p. 64).

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, mișcarea culturală românească din Banat se integrează organic în cunoscuta mișcare spirituală, denumită Școala Ardeleană. Reprezentanții bănățeni au îmbogățit zestrea acestui curent cu idei, cu lucrări, cu manifestări remarcabile. Doar că, în Banat, au existat condiții economice, politice, sociale și naționale specifice, care au imprimat unele coordonate proprii afirmării culturale a românilor de aici (Petru OALLDE, 1983, p. 68). Cercetătoarea Maria Protase a remarcat că, pentru corifeii din Ardeal, studiile lingvistice erau complementare cercetării istorice (Maria PROTASE, 1973, p. 20). Regretatul profesor și cercetător Petru Oallde precizează un fapt fundamental, anume că pentru bănățeni situația se inversează, adică preocupările lingvistice **eclipsează** cercetările istorice. Nu întâmplător, deci, un bănățean, Paul Iorgovici, face din **studiul** limbii o **știință** a limbii. În felul acesta, el este un întemeietor, un valoros precursor al științei lingvisticii românești. Se poate spune că prin el - afirmă cercetătorul Crișu Dascălu - lingvistica românească a devenit o știință independentă, încetând să mai fie o anexă a istoriei (Crișu DASCĂLU, 1971, p. 501).

Paul Iorgovici a inaugurat o fertilă direcție a cercetării lingvistice pornind de la limba română spre latină. Dintr-o asemenea perspectivă, în lucrarea *Observații de limbă rumânească* (Buda, 1799), el scrie despre ființa limbei, despre însă [și] proprietatea limbei noastre. Învățațul bănățean, prin concepțiile sale avansate, se integra în ritmul european al gândirii gramaticale (D.

⁴ Profesorul Ștefan Crișan-Körösi, de la Colegiul Reformat din Cluj, s-a născut în 1780 (se presupune) și a murit la 2 martie 1820.

POPOVICI, 1972, p. 268). Prin unele idei, el a reușit să-și depășească epoca. În acest sens, a fost evidențiată concepția sa despre caracterul arbitrar al semnului lingvistic. Astfel, în istoria semioticii românești, Iorgovici este un deschizător de drumuri. În lucrarea *Observații de limbă rumâ-nească* există constituită o teorie a semnului lingvistic (Paul MICLAU, 1972, p. 268). Din excelentul studiu introductiv al ediției critice a *Observațiilor de limbă rumânească*, realizat de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, se poate reține că această lucrare (considerată de autorul ei ca fiind gramatica limbii materne sau cartea care învață regulile de a scria, a pronunția, a lega mai multe cuvinte sau a face construcțiuni, după proprietatea și osebirea limbii) are o contri-buție esențială în privința concepției referitoare la îmbogățirea limbii cu **noi termeni**, [care] presupune nu numai obținerea de **termeni noi**, ci și subordonarea creației lexicale unor exigențe fonetice și morfologice (Paul IORGOVICI, 1979, p. 14), precum și la crearea vocabularului limbii române literare, prin aplicarea lexicografică a teoriei derivării (Paul IORGOVICI, 1979, p. 29) și prin punerea în circulație a unui mare număr de neologisme, la posibilitatea descoperirii regulilor limbii, prin întoarcerea la origini (Paul IORGOVICI, 1979, p. 28) (la limba latină). Se afirmă, totodată, că, în concepția lui Iorgovici, elaborarea românei literare înseamnă **instaurarea unei permanente prin intermediul normei**. Profesorul G. Ivănescu a evidențiat contribuția lui Iorgovici la constituirea normei literare (G. IVĂNESCU, 1980, p. 616-620). La adoptarea normei s-a referit și Gheorghe Șincai: prin normă (...) să se îndrepte și să se sporească și limba noastră (Florea FUGARIU, 1970, p. 290-291).

Cât privește ecoul și aprecierea lucrării lui Paul Iorgovici, sunt concludente numeroase referințe, din care reproducem numai o mică parte: Bine învățatul **Paul Iorgovici** și **Observațiile** sale despre limba daco-românească, dintru o negrăită dragoste cătră folosul cel de obște al nații sale, foarte înțelept au descoperit cuvintele limbii noastre cei daco-românești, arătând cum am putea aduce limba noastră la orighinalul ei cei adevărat (Țichindeal) (Florea FUGARIU, 1970, p. 75). Vrednice de toată lauda sunt sfaturile pentru cum să se îndrepteze limba rumânească ale d... Iorgovici, tipărită la Buda în veacul trecut (Ion Heliade Rădulescu) (Ion POPESCU SIRITEANU, 1973, p. 63). Ștefan Munteanu semnalează, în *Prefața* ediției amintite, că **Observațiile** au fost și continuă să fie citate adeseori pentru ideile originale și judicioase pe care le cuprind. Cel care le-a impus atenției încă în veacul trecut a fost Heliade, urmat, de Ovid Densusianu, căruia i s-au alăturat numeroși alți cercetători. Ovid Densusianu precizează că Iorgovici mergea însă și mai departe în stăruința lui de a introduce unele inovații: recomanda să împrumutăm de la francezi anumiți termeni, așa că el apare printre cei dintâi care au susținut că limba noastră trebuie îmbogățită cu neologisme (Ovid DENSUȘIANU, 1943, p. 70). Dintre lingviștii contemporani, îl cităm pe G. Ivănescu: Ca o dovadă că la sfârșitul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea a început limba literară românească modernă, este și faptul că atunci au apărut pentru prima oară teorii asupra felului cum trebuie ea să se organizeze pentru a fi o limbă de cultură. Atunci se situează încercările timide ale celor trei mari ardeleni de a crea o limbă nouă, cu elemente latinești în locul celor slave, ba chiar de a da și o nouă scriere limbii române, alfabetul latin. Tot atunci, Paul Iorgovici, **Observații de limbă rumânească**, Buda, 1799, a văzut calea justă a recrutării neologismelor și a formei pe care trebuie să le-o dăm (pe el l-a urmat mai târziu Heliade Rădulescu, când a dat și el asemenea sfaturi, înainte de perioada italianizantă, vezi Hasdeu, **Cuvente den bătrâni**, III, partea I, p. VIII, și Ibrăileanu, în cursul său de **Istoria literaturii române moderne, epoca lui Conachi**). În Principate nu putem găsi pe vremea aceea un teoretician decât doar în Ienache Văcărescu (G. IVĂNESCU, 1948, p. 34).

Reproducem, în continuare, câteva din neologismele cuprinse în *Glosarul* care face parte din lucrarea *Observații de limbă rumânească*, termeni care și-au păstrat forma și sensul, până în zilele noastre: *perenne* (scris cu doi **n**, la Iorgovici, ca în latină *perennis*), *adversu*, *adversariu*, *adversitate*, *pervertire*, *pervers*, *ediție*, *producere*, *occazie* (scris cu doi **c**, ca în latină *occasio*), *conceptu*, *anticipare*, *obligare*, *obligație*, *emisie*, *omitere*, *omisie*, *permitere*, *permisie*, *promitere*, *nație*, *naționale*, *nativ*, *notare*, *particulă*, *imparțialitate*, *aplicabile*, *complice*, *compoziție*, *abogație*, *derogare*, *interogare*, *statură*, *stabilitate*, *superstiție*, *restituție*, *prostituție*, *prezentare*, *prezentatie*, *reprezentare*, *reprezentatie*.

Paul Iorgovici scrie această lucrare la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când limba română era departe de a fi fixată, textul lui suferind de aceleași neajunsuri specifice epocii. Limba lui Iorgovici păstrează unele particularități latinești. Se pot întâlni, adesea, în conținutul lucrării, consoane duble în cuvinte ca: *ann*, *păccat*, *suppus*, *ating*, precum și formele mai apropiate de modelele latine: *auctoritate*, *perfecciune*, *experienție*, *conștienție*, *aplecăciune*, *fiare silvatice*.

De asemenea, datorită originii sale, autorul este tributari unor particularități aparținând graiului bănățean, îndeosebi când acestea sunt apropiate de limba latină. Autorul păstrează pe *v* etimologic în cuvintele *svânt*, *svânțește*, *svintele* taine, apoi grupul *mn*: *scamn*. Destul de frecvent este întâlnită și rostirea moale a lui *r*: *călătoriu*, *dicționariu*. Prepozițiile au formă arhaică: *pre* alt om, *pre* fiii săi. Apar și termeni bănățeni în lexic, ca de pildă: *imală* ("noroi"), *a încelui* ("a înșela"), *lemn* ("copac"), *a deschilini* ("a deosebi") (Liua MAGDU, 1999, p. 51).

Deși tipărită într-o vreme când lucrările de acest fel au fost foarte rare, cartea lui Paul Iorgovici a exercitat o puternică influență asupra generației viitoare de filologi și pedagogi bănățeni. Activitatea depusă de Paul Iorgovici la cultivarea și consolidarea limbii române se face simțită mai târziu și asupra lui Heliade Rădulescu, căruia îi revin mari merite pentru unificarea și norma-rea limbii române.

În perioada dualistă era invocată tradiția luministă - tradiția Școlii Ardelene - în sprijinul apărării limbii române. Se arată și că prin părțile Bănătuului s-a născut prima mișcare pentru cultivarea poporului român și a limbei sale (...) tot prin părțile Bănătuului, mai întâi s-au ivit bărbați care, din căldura inimii lor, s-au ocupat, cu aparat științific, cu limba română, cu originea ei, cu structura ei, cu dezvoltarea ei (Liviu LEMENY, 1904, p. 154). Pare surprinzător, însă, că, din punctul de vedere al receptării tradiției, în centrul atenției a fost Constantin Diaconovici-Loga, și nu Paul Iorgovici (Petru OALLDE, 1983, p. 72). În "Foaia diecezană", se arată că: Un **Lazăr** pentru România, un **Șincai** pentru Ardeal și un **Loga** pentru Banat, iată trinitatea apostoliei noastre naționale (...). O jumătate de secol a scris și a lucrat Loga pentru cultura poporului român („Foaia diecezană”, 1980, nr. 45, p. 6). După cinci ani de la această afirmație, la Caransebeș, în semn de înaltă prețuire, lui C.D. Loga i s-a ridicat un monument. Acest act cultural are o dublă semnificație, asupra căreia, curios, nu s-a insistat până acum. Anume, pe de o parte, statuia respectivă este primul monument, ridicat în Banat, unei personalități românești, pe de altă parte, semnificativ este faptul că imortalizarea omagierii a fost făcută pentru un slujitor al limbii române. Printr-o extrapolare metaforică putem considera că statuia lui Constantin Diaconovici-Loga înseamnă și un monument înălțat iubirii bănățenilor pentru limba română.

Prin lucrarea sa cea mai importantă, *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor* (Buda, 1822), Constantin Diaconovici-Loga îi urmează pe Radu Tempea și Paul Iorgovici, a căror ter-minologie - spune Al. Piru - o sporește cu născociri ale lui comice. *Vocalele* sunt pentru el *sunătoare* și se împart în *simple* și *alcătuite*. Cele simple pot fi *limpezi* (**a**, **e**, **i**, **o**, **u**) sau *năsoase* (**ă**, **î**). Cele compuse sunt *arătate* (deschise) și *ascunse* (surde), *îndoite sunătoare îmbinate* și *îndoite sunătoare dezbinat*. *Consoanele* sunt numite *nesunătoare* și se împart în *buzoase* (labiale), *dințoase* sau *limboase* (dentale) și *gătoase* (gutturale). Folosind procedeul derivării în spiritul lui Iorgovici, Diaconovici-Loga formează de la *scriu* cuvintele: *adscriu*, *descriu*, *înscriu*, *conscriu*, *proscriu*, *rescriu*, *subscriu*, *transcriu*, din care multe se folosesc și astăzi. În alte cazuri, procedeul dă greș. Termenul *stare* autorul îl derivă în felul următor: *adstare*, *distare*, *estare*, *instare*, *obstare*, *prostare*.

Vederile lui Constantin Diaconovici-Loga au fost iluministe. *Gramatica românească*, în intensă ei circulație și utilizare, a vehiculat ideile Școlii Ardelene și a contribuit la fixarea normelor limbii literare unice („Foaia diecezană”, 1980, nr. 45, p. 6). În această lucrare, autorul face observații de mare noutate pentru epoca respectivă, pe baza cărora, atunci - cum remarcă Alexandru Graur - s-ar fi putut constitui fonologia. Referindu-se la această lucrare, Al. Graur precizează: Și iată ce am găsit la Diaconovici: distingem printre consoanele labiale pe **p**, **b**, **m** pentru că una e **baba**, alta **papa** și iarăși alta **mama** (p. 51). La fel se obține delimitarea între ele și a celorlalte consoane. Atâta ar fi fost suficient pentru a se constitui **fonologia** acum 150 de ani (Al GRAUR, 1974, p. 8).

În cadrul Școlii Ardelene, problema latinității limbii noastre a fost abordată sub două aspecte - unul privind originea limbii române, celălalt având în vedere păstrarea caracterului latin al acesteia (Petru OALLDE, 1983, p. 69). După cum reiese din lucrările lui Johann Jakob Ehrler (*Banatul de la origini până acum*, 1774, Timișoara, Editura Facla, 1982) și a lui Francesco Griselini (*Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*. Prefață, traducere și note de Costin Feneșan, Timișoara, Editura Facla, 1984), în Banat n-a fost contestată descendența romană a românilor și originea latină a limbii lor. Prin urmare, cărturarii bănățeni și-au fixat obiectivele investigațiilor lor pe demonstrarea ideii că limba română și-a menținut caracterul latin, în ciuda tuturor influențelor (Petru OALLDE, 1983, p. 69), aceasta fiind contribuția lor principală, raportată la Școala Ardeleană. În context, un rol fundamental l-a avut Eftimie Murgu, descoperind și formulând (printre primii din Europa) teoria fondului principal de cuvinte (Eftimie MURGU, 1969, p. 203-205). Totodată, el intuiește (dacă nu mai mult) teoria circulației cuvintelor. În lucrarea *Widerlegung der Abhandlung* (1830), în polemică aprigă cu Sava Tökoly dovedește - pe baza fondului lexical și a frecvenței cuvintelor de origine latină - că limba română și-a păstrat caracterul latin, indiferent de influențe.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea este evidentă existența prelun-gită a unor ecouri iluministe în cultura românească modernă. În preajma anului 1848 - relevă Doina David - intelectualitatea românească continuă tradiția iluministă a Școlii Ardelene, îndeosebi prin publicarea a numeroase lucrări didactice și de popularizare destinate să difuzeze în limba națională cunoștințele vremii (Doina DAVID, 1980, p. 21) în formă folositoare și desfă-tă-toare pentru toate clasele, spre folosul patriei și binele omenimii, pentru luminarea poporului rumânesc, așa cum mărturisea I. Rus, în prefața cărții sale de geografie (Doina DAVID, 1980, p. 21). Dar, în acea epocă, în Transilvania apar puncte de vedere refe-ri-toa-re la limbă, care sunt caracteristice așa-zisului curent popular. Acesta anticipează ideile Junimii despre varianta cultă a limbii. Cărturarii consideră limba expresia vieții spirituale a poporului și rezul-tatul unei dezvoltări **organice** dirijate de legități deo-se-bite de cele ale latinei (Doina DAVID, 1980, p. 123). Între oamenii de cultură care au avut o ase-me-nea concepție se înscrie și bănățeanul Pavel Vasici (I. BREAZU, 1965, p. 53-67); el a fost un frecvent colaborator la "Gazeta de Transilvania" (devenită „Gazeta Transilvaniei”), editată de G. Bariț. În "Gazeta Transilvaniei”, se mențio-nea-ză: Să nu se dea uitării că toată lupta noastră, începând de la 1791, a fost numai pentru eluptionea egalității perfecte și aceasta mai mult în punctul limbei („Gazeta de Transilvania”, 1965, nr. 1, p. 53-67).

Ion Breazu, în studiul *Pavel Vasici și problemele limbii* (I. BREAZU, 1988, p. 40), îi atribuie lui Pavel Vasici, articolul *Monarhia austriacă*, apărut în "Telegraful român", Sibiu, 1855, nr. 11, 13, 14. (Cărturarul bănățean a fost o perioadă redactorul responsabil al periodicului menționat). În serialul respectiv este prezentat programul publicației din care desprindem poziția ei față de problemele stringente ale limbii române. Se specifică faptul că: Cele scrise vor servi de îndreptar în limba și ortografia acestei foi. De asemenea, se consideră că: Limba nu este proprietatea privată a unuia sau altuia individ, ci este un bun al poporului român întreg. Cine ar cuteza - prin urmare - a face schimbări în ele, n-ar vătămă numai limba care este cea mai sfântă proprietate a poporului, ci ar pericula chiar existența poporului. E remarcabilă concepția autorului în ce privește dialectica evoluției limbii și mecanismul ei, în care poporul are rolul hotărâtor: Limba nu se dezvoltă, nici nu se formează prin salturi, ci gradat, după cum înaintează poporul în arte și științe, în industrie și comerț și celelalte ocupațiuni omenești. Deosebit de realistă este atitudinea sa față de structura limbii, alcătuită de-a lungul timpului, și față de tendințele exagerate în epocă, privind purificarea limbii: Noi nu putem ca să scoatem din limbă toate zicerile care se par străine și să îndesăm în locul lor ziceri cu furca spre a ne face mai români, decât suntem. Câtățimea aceea de ziceri străine ce se află în masa cea mare a limbei nu derogă nimic romanității acesteia. În ce privește adaptarea împrumuturilor, Pavel Vasici este de părere că acest proces trebuie să se facă potrivit particularităților fonetico-morfologice ale limbii noastre: Zicerile împrumutate din limbile înrudite cu româna le vom da totdeauna formele ce se află în limba română, spre a le da proprietate și însușire românească.

Publicațiile ardeleno “Gazeta Transilvaniei” și “Foaie pentru minte, inimă și literatură” au fost citite, în mod frecvent, în Banat. Colaborator la “Foaie pentru minte, inimă și literatură” a fost și cărturarul bănățean Nicolae Tincu Velia, istoric cu vădite preocupări lingvistice, mai puțin cunoscute, între care este și aprecierea eforturilor predecesorilor săi, pentru unire literală (Victir GRECU, 1988, p. 40). Cu cinci ani mai devreme, I. Heliade Rădulescu publicase în “Foaie pentru minte, inimă și literatură” un patetic apel, care, desigur, nu-i era străin lui Velia. Ilustrul cărturar și gazetar muntean spunea: Fraților, ne trebuie unime în limbă (...), să o facem în stare a se exprima într-un chip vrednic de luminile acestui veac, ca să putem a o da urmașilor în stare cum să poată și ei pași cu dânsa paralel cu înaintarea duhului omenesc și cu ideile veacurilor următoare (Ion Heliade RĂDULESCU, 1839, p. 330).

Bibliografie

1. BARIȚ, G., *Naționalitatea*, în “Foaie pentru minte, inimă și literatură”, VII, 1844
2. BREAZU, Ion, *Inițiative ardeleno*, în “Transilvania”, 74, 1943, 7-8
3. BREAZU, I., *Pavel Vasici și problemele limbii*, „Cercetări de lingvistică”, Cluj, X, 1965, nr. 1
4. DASCĂLU, Crișu, *Iorgovici și Condillac*, „Limba română”, XX, 1971, nr. 5
5. DAVID, Doina, *Limbă și cultură*, Timișoara, Editura Facla, 1980
6. DENSUȘIANU, Ovid, *Literatură română modernă*, ediția a IV-a, București, Editura Cugetarea - Georgescu-Delafras, 1943
7. “FOAIA DIECEZANĂ”, Caransebeș, V, 1980, nr. 45
8. “GAZETA DE TRANSILVANIA”, XXVI, 1863, nr. 11
9. GRAUR, Al., *O gramatică veche*, „România literară”, an VII, 1974, nr. 14
10. GRECU, V. Victor, *Limbă și națiune*, Timișoara, 1988
11. IORGOVICI, Paul, *Observații de limbă rumânească*. Prefață de Ștefan Munteanu. Ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note, bibliografie de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, Timișoara, Editura Facla, 1979
12. IVĂNESCU, G., *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948
13. IVĂNESCU, G., *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980
14. LEMÉNY, Liviu, în „Transilvania”, Sibiu, 1904, nr. 4-5
15. MAGDU, Lia, *Un filolog bănățean: Paul Iorgovici*, în *Oameni de seamă ai Banatului*, Editura Augusta, Timișoara, Tibiscus - Uzdin, 1999
16. MICLĂU, Paul, *Semiotica lingvistică*, Timișoara, Editura Facla, 1977
17. MURGU, Eftimie, *Scrieri*. Ediție îngrijită cu o introducere și note de I.D. Suciu, București, Editura pentru Literatură, 1969
18. OALLDE, Petru, *Lupta pentru limba românească în Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1983
19. PIRU, Al., *Istoria literaturii române, II, Epoca premodernă*, Editura Didactică și Pedagogică, 1970
20. POPOVICI, D., *Studii literare*, vol. I. Ediție îngrijită și note de Em. Petrescu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1972
21. PROTASE, Maria, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe*, București, Editura Minerva, 1973
22. RĂDULESCU, Ion Heliade, *Literatura*, “Foaie pentru minte, inimă și literatură”, II, 1839, nr. 42
23. ROTARU, Ion, *O istorie a literaturii române*, București, Editura Minerva, 1971
24. RUS, Ioan, *Icoana pământului sau carte de geografie* (a apărut la Blaj, în 1842), apud Doina David, *op. cit*
25. xxx - *Scrieri lingvistice*. Ediție, studiu introductiv, note și bibliografie de Ion Popescu Sireteanu, București, Editura Științifică, 1973
26. xxx - *Școala Ardeleană, I-III*. Ediție îngrijită de Florea Fugariu. Studiu introductiv și note finale de Romul Munteanu, București, Editura Albatros, 1970

27. VASILESCU Stelian, *Publiciști precursori ai Marii Uniri, Timișoara, Editura Facla, 1988*